

Ныдэльфыбзэхэм, Дунэе Ныдэльфыбзэхэм я Мафэкэ тышуфэгушо!

МЭЗАЙЫМЫ 21 ДУНАЙ НЫБЗЭМ ИМАФЭ.
ҮННЬБЗЭ ХҮҮМЭЖЬ.

ЗЫШЭКЭҮР 21, АДУНЕИ ХАТЭҮБҮЗШЭА
АМШ. УХАТЭҮБҮЗШЭА УАГҮШӨМАХА.

21-ГА ФЕВРАЛЬ- ДҮҮНЕНАОК'АРА НЕНАН
МЕТТАНДЕ ДУ. НЕНАН МОТТ ХААР - ДОЗАЛЛА ДУ!

ЕРТХЬИРАЕНЫ МАЕЙ 21.
ДАЕ МАДАЕЛОН АЕВЗАГЫЛ ФИДАР ХАЕЦ.

ЖЫНЭПС

Хуитынгъээ Демократие Щхэхуитынгъэ Зэкъуэтнынгъэ

Шэрджэсхэм я Щхэхуит Макъ www.jinepgazetesi.com

Номэр 9 2021 Маза

Чэркэсхэм щхэкэ
Хейм щхэкэ
Чэркэсльепкъгъэкуедыр
(Цыцекүн) фыдэ!

Бзэхэм Яфитныгъээм Лыпильэн Уштыйн Документация Хыттым (БЯЛУДХ) хэтхэм, Мэзайм и 21-рэм Дунае Ныдэльфыбзэхэм Ямафэ ехуулзэу джэпсалье квашыгъя. Тыркуум ныдэльфыбзэ 19-у Ѣагъэйорышынэм, квашыгъя джэпсалье общественно организацые 99-рэм дырагьештага.

S2-5-6-7

Мэзайм и 21-рэ Дунэе Ныдэльфыбзэхэм я Маф

Зэкъот Хэгъэгүхэм (ВМ) ехуулзэу Гъэсэнгъэ, Шэ-
нгъэ. Культурум төуфагь-
эу лажэрэ (UNESCO) үнен-
ском 2000 ильясым, дунейм
гъэкъеси цыфхэр бзэм
тегушынэу, агъашонзу
Мэзайм 21 р «Дуней Псо
Ныдэльфыбзэ Маф»-эу
унафе ышыгъ.

Мы мафэр бзэм илья-
пагъэ хэгъэшынэм, бзэхэр
мыкодыжынэм телэжэх-
ваним, бзэ псоми шхъбафу

зы дунэе епльыкэ зэрэлээм,
цифхэм култур баигъэ
кызэррафихыэр агурыгъ-
эноним имаф.

*Дунейм шаугушэй-
рэ бзэм иччагъэ минибл
(7000) мхъу.

*Зэкъот Хэгъэгүхэм
(ВМ) Тхъамэфитцум зы бзэ
зэрэлодырэр къаю.

*Агуушэйирэ бзишгъэм и
плык (%40) къодытэ инфа-

тигъэу зэрэштыр нафэ.

*Үненском (UNESCO) къ-

ызэрэхигъэшыгъэмкэ 1950
ильтээсүм къинэуж бзэ
шынту къодыжыгъ.

Цыфыгъэм зэхигъэу-
цуагъэ шыгэй-псэукэ
льеплагъэхэм янэр бзэхэ-
рары. Къодырэ бзэм култы-
рэу ыгъуцутгъэри лъэкъоды-
жыбы.

Гъом къыхырэ
шыгэй-псэукэ, эко-
номикэм бзэ куп зэри-
гъэкъодырэр имыкъоу,
зыльепкъ-зыбзэ лъапсэ-

кэ гъеуцугъэ хэгъэгүхэм,
бзэ шхъбаф ыпсэльзу ахэс
лъялжээ макхэм ябзэ ау-
гушынэмкэ фитынгъэ
зэрэрамытырэми бзэ ыаджи
егъэкъоды.

Бзэ шхъбаф зиэр ыбзэ
ымгъэкъодыжынэм телэ-
хахынфай.

Шэблэр еж ыбзэгъэ
гушоштмэ, тхъаусхэштмэ,
орэд къыло, усэ ытхьштмэ
купым бзэм төуфагьэу фи-
тыгъэгэ иэнхайфай.

Zimanê mini dayikê bigirin
ser min,

Zimanê minî dayikê
binuxûmînî!
Tazî me,
Li min sar e.

Zonê mâa mi mi radê
Zonê mi mi radê
Ez viranu!
Serde çün.

Mediyakiri o çip uçardan
opremande
Mediyakiri çip uçardan.
Nangosam
Butşil.

Си ныдэльфыбзэр
кыстештүхъу
Кыстештүхъу си
нылэлъфыбзэр
Сыпшан.
Чылэ сэлэ.

Сайн ненамот тетасса суна,
Ненамот тетасса!
Верзан ву со,
Шеллало со.

Мае уэлэ мын мэ мадэлон
авзаг бамбэрзут.
Мае мадэлон авзаг бамбэрзут.
Багънаг дэн.
Аэ тынг ихэн кэнин.

Sə na '-bza ya səyə'
sə.bəyəgə' sə.ə.sə'. šk' 'a!
Sə na -bza ya sə.ə.sə'. šk' 'a!
Səyə' p'c' 'e'
Səyə' c' əd a'. n

Deda ena damakhuret zed,
Deda ena damaxuret!
Şişveli var,
Mtsiva!

"Nananena çkimi keemitvit,
Nananena çkimi kogemotvit,
Teteli bore,
Ini maven."

Nananenäşkmi kemüvt
znkalşkmi,
Nananenäşkmi kemüvt;
Gçervor,
Inimyen.

Մայրենի լեզոս փաթթեց՛ք
իմ վրայ,
Փաթթեցր իմ մայրենիով
Մերկ եմ,
Կը միմ:

Marilizov dzadzgetsek vaas,
Marilizov dzadzgetsek!
Deglez im,
Mesim gu.

Σκεπάστε με με τη μητρική
μου γλώσσα,
Σκεπάστε με!
Είμαι γυμνός,
Κρυώνω.

«Адыгэ тхыбзэ» тхылъхэм я зэхэтыкээм щыщ ыихъэ

Нэхъ ипекъ щыла тхылъхэм
е зэрыграғаджэу щыга
лэжыгъэхэм я туты щып-
тыйм деж, ахэр мыхъу-
ну щытауз къашыфгэш
щыгъэш. Ау аракъым үү-
хум и пэжынэр. Дэтхэнэ

Щэщэн-Ингуш лъэпкыр зыращыгъэм и я 77-рэ ильэс Тщыгъупшэштэп!

Щэщэн-Ингуш лъэпкыр япсэупшэхэм ильэкъы-
гъэнхэм иунашо 1944-рэ
ильясым мэзаем и 23-рэм
сыхатыр 02.00-м Ж. Столин
‘Пантер’ зыфилорэ къоды-
жыкъыгъэ. Цыфхэр Герман-
нем гоуцуагъэхэр иушхва-
гью, къэралыгъом ипийхэу
ыумысыгъагъэх, ау мыр
непэ иээ агъеүнфыгъэ.

Цыф минишээ пчагъэ
былыхэр зэрээрещэрэ
вагонхэм араутуаехи жва-
лымагъэ арахызэ Сыбы-
рым, Азие Благъэм ащаагъэх,
къымэфэ гузыгум чыгээм,
нэкийм, зэлапахрэ узхэм
ахэм языникъорэр арлыкъыгъэ.
Стальным ильэхъан СС-

СР-м иэшхъянет ху-
гъэ Никита Хрушов 1956-
рэ ильясым мэзаем и
25-рэм зэхицагъэ конгрес-
сум къышиуагъ, Столиним
ильэхъан ячыгъэхэм арашы-
гъэх щэщэн-Ингушхэм
къагъэжын фитхэу.

Ау Щэщэн-Ингушхэм
къызэрэнкъыгъэ чыпшэхэм
зэхъокыны гъэшхохэр
афэхуутыагъэх. Зыращыгъэм
иууж ацэ лъэкъуацгэхэр
зэблахуугъэх, ядекумент-
хэр Грознэм щагъэсигъэх,
яблекъыгъэ щыщ лъэуж
къенгэп, лэшынэтухэр зы-
ныбжэ башнхэхэр зэхаку-
тагъ, къуаджэхэм ацэхэр
зэблахуугъэх.

Ирон Адәмы Бәрәгбәттә

S5

“Мотт бу – къам ду,
мотт бац – къам дац!”

S6

Ашәаҳәафы, апстатаца
қазафы, акарикатурис:
Астамыр Кәыңниа

S7

«Ар сэраш, Къурмэнш Къопсалъэр...!»

Адыгэ лъэпкым и бын пажехэм зи нурыр къаэш, лъэпкым и поэзие, прозэм зи лирическэ макъир лъэшу къыхэука, щы хъурейм текъуха дэтхэнэ адигэми фылуэ ящыху, яльгыж Дыгъуж Къурмэн и творчествэр зэхуэхъесыжуэ, томих хъуу Ильесицем ехъулэу дунейм къытхаш.

Мы йуэхугъуэ дахэр къэгъешыным шхъэусыгъуэ нэхъышхэ хуэхъуар Къурмэн и творческэ Ѣїнир гъуэтыжыгъетай дыгээзрыхъуара. Апхэдэзи, курит, ищхэе еджапІхэм я программехэм Дыгъужым и творчествэр убгъуау щадж пэти, егъеджакуэхэри еджақуэхэри а творчествэр зэхуэхъесау зэрамыїм гуэхъуах куэдым хегъаплэ. Апхуэде ѢытыкІэ хъельэм фыщэу Ѣыгъуазеш усакуэ, эм, тхакуэм и къуши, ильес куэдкІэ егъеджакуэ Іәщап-гъем ирилэжая Бар-эбий.

-Къурмэн и творчествэр зэгъэууау зэрамыгъуэтим эзкым сизэрырихъелар, Ѣыхум сапсихъем дежи а лъэпошхээ-том күэдрэ тесэльхъхэт. Абы дышыгъуазу, йуэхур зытетыр къыдгурүуэкІэ, адигэбзэр, литератуэрэри зи Ѣылаагъе, абы ирилажэ, зифІгъэ-щэгъуэн, дихъях дэтхэнэтими и тегъашІапІ науу, ильес бжыгъекІэ дгъехъезира, дызэлажъя йуэхушууц нобэ дига пашхэе иль тхыль тельдажашхээр.

Дыгъуж Къурмэн къызэралхъур ильес 80 шрикъунум ипкъ иту, мы йуэхур едъехъуллауэ арац.

Цыху күедим я гащіз хэлъщ мы лэжыгъэр дунейм къызэритехъам. Ильес бжыгъекІэ дгъехъезира йу-

эхур къытхуэзгъэпсыниша дэтхэнэми фыщІэ яхудошI. Араши, ди лъэпкыгъуэ лъапІхэ, псэм и шхыныгуэу, тегъашІапІеу, къару хэкыпІэу Къурмэн къытхуигъэна творческэ лэжыгъэ иныр фи пашхэе итъяхци, посоми хъер тхуэхъуну дывохуу-эхъу! Мы йуэхуфыр къыдэзыгъехъула Тхэм дольэу мы милькушхуэр дэтхэнэ гу къабзэм и гащІэ гъуэ-гъуэгъуэхъу хуищыгъу, - къыдогуаше Дыгъуж Бар-эбий.

ИщхэкІэ къызэралхъед-гъэцау, Къурмэн и псэм къыцкыузыка ткүепсхэр томихым ихуац.

Япэ томым къыщыхъаш балигхъэм яхуэгъэза усехэр адигэбзэкІе; сабийхэм папт-щІэ усехэр урсыбзэкІе; зэридзкэла усехэр, рассказхэр, новеллехэр. Лъэпкыбзэм телажхъэм, тхыльеджхъэм гу гъуэхъиншэу зыхуэт тхыльдем деж къыщагъуэтину гъэпсац. Хэзигъэгъуэтээз пасалъехэри Ѣыгъужи.

ЕтЦуанэ томым ихуац «ТехъэпшІ» по-чвостыр, «Бжыхъхэ пысдэ» романыр, рас-тказхэр, новеллехэр, журналистхэм я тхыгъэхэр, сабийхэм яхуэгъэза хъыбархэр. ЖыпІенурамэ, а тхыгъэхэр темэ, жанр ѢыхъуэкІэ къызэшІеуэдауэ тхыльм итш.

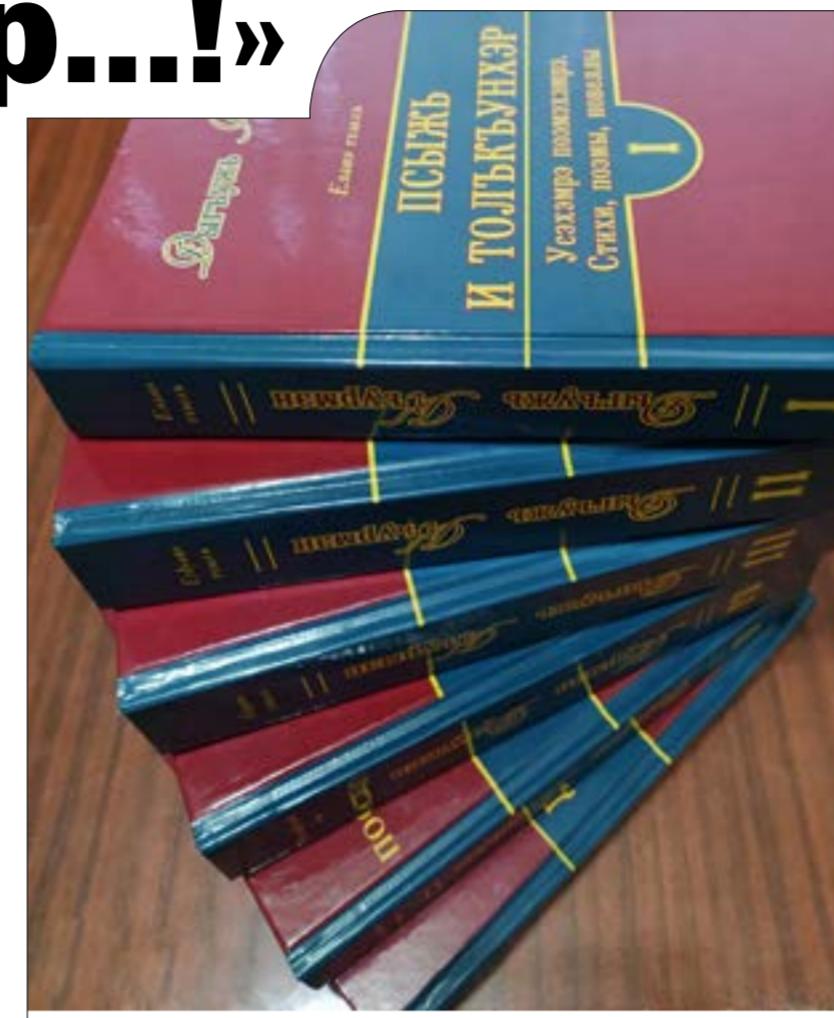
Ешанэ томым Ѣивгъуэтэнуш «Щымахуэ лэгъупыкъу» романыр, е 19-нэ Ѣыхъуэуэм и къэ, е 20-нэ Ѣыхъуэуэм ипэм къызэш-щыбуыда, адигэ лъэпкым и тхыдэм тауха йуэхугъуэр. Мы романыр рецензэ бэлхыху хуитахау Ѣытатац пыш-шхуэ зыхуэтшИ еджахъашхуэ, Ѣынтыгъэхэм я доктор Бэчхъя Лейла.

Еплланэ томым ихуац дахаашеу зэридзэкаш. Еханэ томым деж къыщы-зэшІибуудащ усакуэхэм, тхакуэхэм, Ѣынтыгъэхэм, журналистихэм, къинэмым-щахэм Къурмэн хужалахэр, фэепль усехэр, письмохэр, Дыгъужым и гащІэ ушызыгъэгъуэз сурэтхэр...

Уасэнш Ѣын лъапІещ Дыгъуж Къурмэн и творчествэр Ѣызехъуэхъесыжуэ, тепиль дах зиуэди пашхэе къихъа тхыль купшылахэр. Ар адигэ лъэпк Ѣэнхабзэр хъумэнимКэ хэлхъяныгъэшхуэц, дызэриинш, дызгъэбжыгъиц. Тхыльм хуэгъэзауэ упшІэ зиИхэр 8-909-499-99-02 телефоним-кэ фыпсалъе хуунуш.

Етхуанэ томым ихуац ахбхъязхъем и тхакуэхэм я тхыдэм тауха йуэхугъуэр. Мы романыр рецензэ бэлхыху хуитахау Ѣытатац пыш-шхуэ зыхуэтшИ еджахъашхуэ, Ѣынтыгъэхэм я доктор Бэчхъя Лейла.

Абидокъуэ (Щохъуж) Люсанэ

КъарэцЫкІу Илкай

Армэ йуэхукъым!

Нанэм и дэж лъагунальгыу къэклаа Ѣалэр, я малхъэм и ныбжэгъут.

Нанэр, я хъециэм ѢоупІцІ:

-Сыт фыхуээд тласе; ээркүуажэу?

-Уэлэй дыфыл, дхъарзынэм, ауэ... (Бзэджагъэ зи гу къяла Ѣалэм, пасальэр зэпшэ.) ауэ фи малхъэр, тэкли гвайшэуэ сыкыдзкап.

-Ло илажъэр, сыт зидигъуэр?

-Мо губгээ и мыхъэуэ есам, «Сехинчи мэкъу - мэшым сахэзъянш» жиГээз шежъэм, ишкъэм дыгъэхъе, сыйти, хэпсэлъыхъ хъуа мыйгуэм!

Нанэм, кыгырууат хъециэм и бзэджагъэри, зыкей зэфимыгъэцшыу,

-Армэ йуэхукъым. Ар зэрыкъуажэуэ фихъэл; а хэпсэлъыхъир! жэри ежъэжац.

Дауз блэдгэцэфта!

Лы гуп, жыгъым уэршэрэ Ѣэст. Зы Ѣалэ гуэрэ, зыфІэлэлур, къабтэдэхъэри, ерагуу сэлам тэку къарихас.

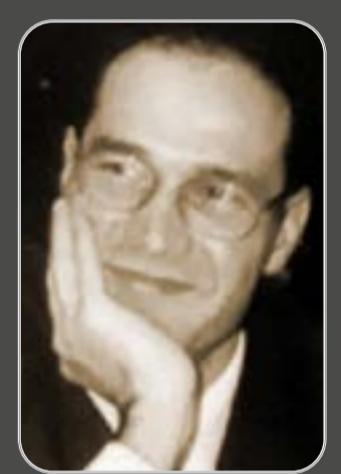
Лы гупым яхэс зыр, Ѣалэм ѢеупІцІэ къыцшэуп-Ишэурэ, зи малхъэр къыщицшэм:

-Ихъу! Гъецигъуэндэд!

Мыр, дауз, малхъе тхуэмыхъуарэ? Уэлей мыхуэдэр, блэдэмыгъэцшэфта!

Къэзыуэтэжар: Къэрэшай Файлкыч, Узун-Яйлэ - Астемырэй Къуажэм Ѣыщш. Илс.69 мэхъу.

Щыгъуэ
псалъе

Ильяс тюкі ыпэу

Мыекуапэ клюжыгъуэу

щыпсэущтыгъэ Дугу Уфук

идунае зрихъожыгъээр

льэшэу гухэки тъыхъууг.

Тхъам хъадрыхэ гупсэф

къырет. Янэ, ибын унагъо,

ышышихъу, игупсэхэм

ялэжъеклах эшл.

Дугу Уфук Тыркуем къ. Самсун къыщыхъууг,

апшэрэ гъэсэнгъэ аш Ѣызэригъэгъотыг. Я

2000-рэ ильесым ишхъагыусэ игүсэу Ятэжхэм

ячыгу гыгъэзжэйг. Ильяс 53-рэм итэу зидунае

зыхъожыгъэ Дугу Уфук унэгъо дахэ ышлагъ.

Кэллитү ил.

Жынэпс

Щыгъуэ
псалъе

Узняйлэ, Сивас, Къангъаль

Ашагыы Хойук (Бабыгей)

къуажэм Ѣышу Бабыг

Эргун (Йылдыз), Нальчик

дунем Ѣешияжац. Инаагъуэм,

пэгъунэгъэ зэпсоми

дахощыгъээр, тхъам

яшызгъэгъупщэн гукеягъэ

къаримыт.

Жынэпс

***

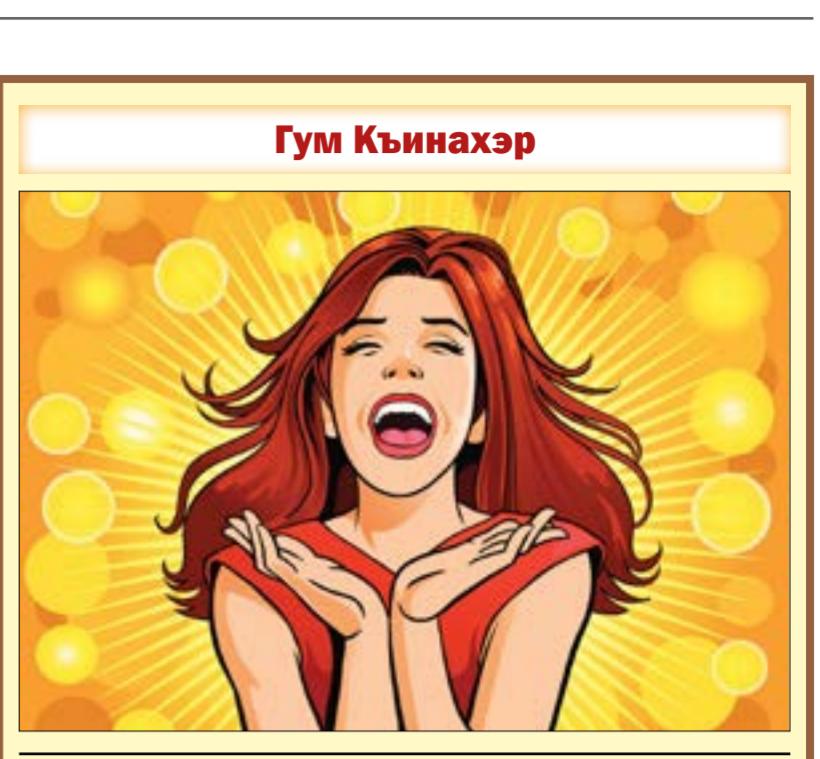
Сэ сыллэмэ

Пшыхъэшхъапэ сыллэнущ,
Вагъуэ ижа фэлк умышлэу,
Схэкүүлтнущ мы гъашлэм.

Сэ сыллэмэ
Пшыхъашхъапэ сыллэнущ,
Си хэку сыкъыхэллэну
Сыщыц!эфльхъэ
Зы бжээпей дэй.

Бабыг Ергун

Гум Къинахэр

КъарэцЫкІу Илкай

Армэ йуэхукъым!

Нанэм и дэж лъагунальгыу къэклаа Ѣалэр, я малхъэм и ныбжэгъут.

Нанэр, я хъециэм ѢоупІцІ:

- Сыт фыхуээд тласе; ээркүуажэу?
- Уэлэй дыфыл, дхъарзынэм, ауэ... (Бзэджагъэ зи гу къяла Ѣалэм, пасальэр зэпшэ.) ауэ фи малхъэр, тэкли гвайшэуэ сыкыдзкап.
- Ло илажъэр, сыт зидигъуэр?
- Мо губгээ и мыхъэуэ есам, «Сехинчи мэкъу - мэшым сахэзъянш» жиГээз шежъэм, ишкъэм дыгъэхъе, сыйти, хэпсэлъыхъ хъуа мыйгуэм!
- Нанэм, кыгырууат хъециэм и бзэджагъэри, зыкей зэфимыгъэцшыу,
- Армэ йуэхукъым. Ар зэрыкъуажэуэ фихъэл; а хэпсэлъыхъир! жэри ежъэжац.

Дауз блэдгэцэфта!

Лы гуп, жыгъым уэршэрэ Ѣэст. Зы Ѣалэ гуэрэ, зыфІэлэлур, къабтэдэхъэри, ерагуу сэлам тэку къарихас.

Лы гупым яхэс зыр, Ѣалэм ѢеупІцІэ къыцшэуп-Ишэурэ, зи малхъэр къыщицшэм:

- Ихъу! Гъецигъуэндэд!
- Мыр, дауз, малхъе тхуэмыхъуарэ? Уэлей мыхуэдэр, блэдэмыгъэцшэфта!

Къэзыуэтэжар: Къэрэшай Файлкыч, Узун-Яйлэ - Астемырэй Къуажэм Ѣыщш. Илс.69 мэхъу.

**Щыгъуэ
псалъе**

Ильяс тюкі ыпэу

Мыекуапэ клюжыгъуэу

щыпсэущтыгъэ Дугу Уфук

идунае зрихъожыгъээр

льэшэу гухэки тъыхъууг.

Тхъам хъадрыхэ гупсэф

къырет. Янэ, ибын унагъо,

ышышихъу, игупсэхэм

ялэжъеклах эшл.

Дугу Уфук Тыркуем къ. Самсун къыщыхъууг,

апшэрэ гъэсэнгъэ аш Ѣызэригъэгъотыг. Я

2000-рэ ильесым ишхъагыусэ игүсэу Ятэжхэм

ячыгу гыгъэзжэйг. Ильяс 53-рэм итэу зидунае

зыхъожыгъэ Дугу Уфук унэгъо дахэ ышлагъ.

Кэллитү ил.

Жынэпс

Щыгъуэ
псалъе

Узняйлэ, Сивас, Къангъаль

Ашагыы Хойук (Бабыгей)

къуажэм Ѣышу Бабыг

Эргун (Йылдыз), Нальчик

дунем Ѣешияжац. Инаагъуэм,

пэгъунэгъэ зэпсоми

дахощыгъээр, тхъам

яшызгъэгъупщэн гукеягъэ

къаримыт.

Жынэпс

Сэ сыллэмэ

Пшыхъэшхъапэ сыллэнущ,
Вагъуэ ижа фэлк умышлэу,
Схэкүүлтнущ мы гъашлэм.

Сэ сыллэмэ
Пшыхъашхъапэ сыллэнущ,
Си хэку сыкъыхэллэну
Сыщыц!эфльхъэ
Зы бжээпей дэй.

Бабыг Ергун

Бзэхъэхъур цыху хъэксхэм гуомыхыфыну я зы йыхъеш!

Сывохъуэхъу дуней псов лъэпкыну тетым я андэлхубзэхэм я Махуэмкэ!

<https://www.youtube.com/watch?v=Bana5xgY5Ik>

«Куцэр теуцогъу - теуцогъу...»

«Адыгэбээ-ныдэлъфыбзэр бээ клочэшхоу, бээ лъашеу щыт, къилмэ, джэгъогъумкэ мансуу, жым фэдэу псынкIэу, зытэмэ, пылахьом фэдэу байтав, сабын едэхашIэу, нахынжыр ыгъэлъанIэу, шыфесыр хвакIэм тигъохэу, ныбджэгъумкIэ дэхэIуалзэр, губзыгъагъамэр гултын-чунтысэмэр ялжээхшээр, адыгээ ягъуаз. Ти-нидэлъфыбз-лвэктэймэн ынап, лвэпкъым ыпс зан» (бзэшIенягъэлжэхъеу, профессору Клерэнцэ Зэйнаб).

Гээтхапэм и 14-р адыгэ лвэпкъым имэфэк! Къэралыгъо унашъокIэ Адыгэ Республикааны ыгъэнэфагъеу 2001-р илъээш щегъажъагъеу адигэ тхыбзэм и Мафэхэкужым цыххэтэгъэунэфыкы. Дунаим адигэу тетым зэпстэуми а хъярир къыддаите. Ар гъяэгъэгэ ин ыкIи лвэпкъымкIэ насыпиг. Мы мафэм икъыхыхын зэпхыгъэр шIенягъэтууазуу Бэрсэй Умарэ адигабзэм (черкессыбзэм) ибуварь (тхэпкыль) къызхуутыгъэ мафэр ары.

Бзэм игъашIэ зэлъстыгъэр къэралыгъомрэ ащ щыпсэур цыфхэмрэ а бзэм фыцтыкIэу фырIэр ары. Узэргушхон гъяэхъагъеу тиэр макIэн: адигабзэр къэралыгъуабз, еджапIэхэм, КIэлэцIыкIу. ЙыгынIэхэм, гурит ыкIи ашпъэрэ еджапIэхэм ачIэлэл: Адыгэ къэралыгъо университетын хэуцхувагыкыгъеу факультет и; Тыркуем Дюздже университетын адигабзэм ифакультет къыццэдуахыгъеу щырагъаджэх, Тыркуем итурыт еджапIэхэм адигабзэр щызэрагъашIенэу фитыныгъэ яэ хуугъя. Аруу щытми адигабзэм нахь макIэу рэгүшиIэх, ныбжыкIэхэм икьюу бзэр айкIэльяжъен. ЩыIенягъэр лвэкIуате, ззхъокIи, глобализацием бзэм ияягэ лвэшэу къекIи. Ащ тигумекIхэр епхыгъя. Непэ адигабзэм изэшIокI, ар зэрэбгъэфедэшт амалхэм нахь зядгъеушбомбгуу тшоигъуу, сида пюомэ

бзэр мылажьэмэ- тIэкIу-тIэкIуз эмкодыжыбы. БзэшIенягъэр элжэхъеу КIэрэнцэ Зэйнаб ыющтыгъе: «...лвэпкъым ищыгъын зэблихъун ылъэкIыщ, ихэку ыхъожьеу нэмийкI чыпIе кощуи къыхэкы, ау бзэр къуухумэ, иорэдышхохэр щымыгъупшэмэ, лвэпкъыр къызэтенжэх. Ау уфэмисакъем, умыгъашомэ, бзэр гъеретынчэ мэхъу, зэшIокIуу ишеми къышекIе».

Сэ ашпъэрэ еджапIэм сиццэлжъе, Адыгэ къэралыгъо университетын иадигэ факультет сирипащэу адигэ литературамкэ есегъаджэх. Пшъэрэиль шхьаIэу тиэр ашпъэрэ гъэсэнхытэе зиэ КIэлэгъаджэхэм ягъэхъазэрынрэ лвэпкъшIенууштэйнхэр лвэзгъэктэцт ныбжыкIхэр пугъэнхэмрэ. Мы Йофыгъохэм язэшIохын бэмэ япхыгъ: бзэр икьюу лвэпкъым ымыгъэлажъ зыхъукIэу ыласц къеIыхы, бзэм изэгъашIэн ныбжыкIхэр фэмчыфы мэхъу, едгъаджэнэу къатштэхэрэм шIенягъеу айкIэльям тигъэрэзэрэп.

Ареу щытми непэ Адыгэ филологиемрэ культурамрэ яфакультет нэбгыриштээм ехъу щеджэ, адигабзэм урысыбзэр голъеу езгъэджэштэхэр тэгъхъазэрых.

ЛвэпкъыцIэнгъэм итуучти, ащ шIенягъэр жунаалуу «Псаль» къыдэгъекIи. Мыщ адигабзэм, культурэм, тарихым, Йордатам афэгъэхъыгъе уштасан тхыгъэхэр, архив Иэрэтихъээр адигабзэкIи ыкIи къеэртэябзээкI къыхуеутых. Адигабзэр шIенягъэм ыбзэ хуунымкIэ мыж журналын мэхъаншо и. Зэрэднаасу зэлъиштагэ «Адыгэ диктант» зыфыорэ Проектим. Ар лвэшэу тигуапэ, сида пюомэ тэ тифакультет ар зигуукъыкIыгъэр. Ильэс къеси адигабзэр зеришIэрээр къэзгэлъягъо зышигъо диктантын зытхъхэрм ягъэхъыгъе къызаштагэхъо. ЗэнкъокIуухэр, шIенягъэ зэхахъхэр адигабзэм фэгъ-

Джэпсаль

1. Непэ адигабзэр тIакIекIи. ЕджапIэм ти-мафэкIес ѢыIакIи къеуцу имыIэу ах эхъоскы. Бзэр кIодынен имынагъо къытшъяштыуугъ. Ащ къызидхыштыр гъэнэфа-

гъе: къытэгъэтIысэкIыгъэ лвэпкъхэм тIэкIу-тIэкIуз эхъеу тааткхуяжъищ. Ащ къикIрэп непэ-неущэу адигэм игъашIэ ыхуунэу. Ау Йохэмийльуу ащ лвэпкъ культурэм икодыжыпые къегъблагъ.

Цыф лвэпкъ гъэнэфагъе

узышшэу озгъэлъйтэрэ ныдэлъфыбзэмрэ культурамрэ зыпакIэзкэ зэрэцьынагъор непэ тинэрилъягъу: адигэм имыхэбзэгэ мыхъунхэр къыздаштагэх – ешъоныр, наркоманиер, унэцээ итэхъуаныр, шхъхэмытэхъ зекIуакIэр, ныбжыкIэхэм ягъэсэнхыгъе къызэрэхъырэ.

2. Лвэпкъкультурэр Iэпэдээл зэрэхъутгээм изэраркIэхэм гушишхэм, хэгъягумыгъэкыабылрэ дин къутамхэм, экстремизмери зэрэхътэу, шыфхэр дахьхых. Ахэмэ гумэкIыгъо къыздахъхэр ныбжырэ пэпчэхъ къытэцэни. Мыхъун пстэуми тапеуунэу къаруу, шIенягътийнен пе, ныдэльфы-

бзэмрэ лвэпкъ культурэмрэ нэкум фэдэу къетуухумэнх фае. АшкIэ пшъэдэлжъищ ныбжырэ пэпчэхъ зэрэтиIэр зыцдгъэгъуши эхуутштэп. Ны-тихэм, нахыжхэм къекIощт лвэхъанэм ыпашхъекIэ пшъэрэлъышохэр тиел.

3. КъыткIэхъухэрэ ныбжыкIэхэм ташIодыкIын фае, бзэнчээхбэзэнчэу къедгъанхэмэ къытфагъетгүүштэп. Цыфым иакыл упунымкIэ бзэр ары аперэз къикIуапIэр. Хымабзэр зышинахыбзэ гъашIэн ныдэлъфыбзэм икъеухумэн унэгъо закъом тетгъакIэкэе пырикIуаштэп. Тэц фэдэлъпкъ макIэхэм яньядэльфыбзэм икъеухумэн къэралыгъо йофеу, егъеджэн системэхъэзгэштэцтээ хядгэгъэуцощта – пшъэдэкIыжь зиIэр тэры, непэ псеурэ адигэхэр ары.

Адыгэ гушиIэж щыI «Куцэр теуцогъу-теуцогъу». Тэ лвэшэу тэгүйтэхъеу сабымэ агъэбзэрбзэу, алъытэу, руѓупшишхэу, руѓушоххэу зэман шIэхэу къесинэу.

къафэмиседэжыщтэу, ИкIыб хэгъэгубзэхэр зэрэгъашIемэ нахь къашхъап-пнэу зэралытэрэмкIэ инэу хуукбох. Дунээ шIенягъэм зэригъэунэфыгъэмкIэ, сабым апэу ныдэльфыбзэр икьюу ИкIахъэм сэнау-щыгъеу хэль пстэуми нахь псынкIэу зыкыззуахы, шIэж дэгъуу Иеу, гушишакIэм фэлазэу къехъу.

5. Джырэ дунаим къэралыгъуабэм якIалхэр бзэбэкIэ рагъаджэх. ГушиIем пае, Швейцарием, Великобританием, Уэльс къин къафэмыхъоу сабыхэм бзиц-плIыр (чишIабзэхэр зэрэхэтэу) а зы уахтэм зэрагъаштэ.

6. Ашпъэрэ еджапIэхэу ИкIыб хэгъэгубзэхэр зыши зэрагъашIэхэрэм мыйIоу хагъеунэфыкы адигабзэр дэгъоу зыгъэшриохэрм бжIэ нахь псынкIэу, нахь къемыбзэхэр къялэхъяхъ, нахь ЙупIэу макъэхэр къялошьх. Аришъ, зиньдэльфыбзэ дэдэдэзыхъы зышихэрэм ясабыхэм гъоу афыхахырэм елъытгъе тинахыжъхэм илъэс минхэм тфаухумэгъэ ныдэльфыбзэр къэнэштэ-къэмийнэштэ. Адыгабзэм къехъулэштэмкIэ, къетуухумээ шIэжэхъицIэ льдэлъфыбзэм икъеухумэн илъэс минхэм тфаухумэгъэ ныдэльфыбзэр зиIэр тэри, непэ псеурэ адигэхэр ары.

7. Дунаим непэ щызэрахъэр бзэхэм анахыжь дэд адигабзэр. Непэ ар зэрэгъашIэштэ-зэрамыгъэшIэштэхэмкIэ ны-тихэм ясабыхэм гъоу афыхахырэм елъытгъе тинахыжъхэм илъэс минхэм тфаухумэгъэ ныдэльфыбзэр зиIэр тэри, непэ псеурэ адигэхэр ары.

Адыгэ гушиIэж щыI «Куцэр теуцогъу-теуцогъу». Тэ лвэшэу тэгүйтэхъеу сабымэ агъэбзэрбзэу, алъытэу, руѓупшишхэу, руѓушоххэу зэман шIэхэу къесинэу.

Хъамырзэкъо Нуриет «Куцэр теуцогъу - теуцогъу...»

ПСАЛЬЭЗЭБЛЭДЗ

ЕкIуэкIыу: 6. Адыгэ усакIуэ. 7. Ахъшэ. 9. А унэцIэр зэрхахь ШоджэнцIыкIу Алий и цIэр зезыхъе Къэбэрдий драмтеатрим и джэгуакIуэ Ѣытга, РСФСР-м и цыхъубэ артистим; «Шагъийд» уэрэд цIэрэуум и псальхэр зытха усакIуэ. 10. Пкью, ѢэгъэкIуэн. 11. Хъекуучкыу. 12. «... лвэпсэ» – Журт Биберд и повесть. 13. «... махуэшху» – ШоджэнцIыкIу Алий и усэ. 15. Гур ѢиIгуазав, гуныкууэгъу. 16. «Хээ лвакууэрэ ... лвакууэрэ зыбыда ѢыIэхэм» (псалъэж). 17. ... итэшшэу нэхъе, Ѣалэм зигъэшцагъуэрт. 18. УнафешI, Іеташхъэ. 20. «... чэшанз» – Мэзыхъе Борис и повесть. 21. Адыгэ усакIуэ, техникэ ѢыIенгъэхэм я кандидат. 26. Шэе псы къэкIуалъям къашцIыбзэр. 27. Адыгэ лвэпкъ. 28. «Гыбзэ ...» – Мафэдэз Сэрэбий и роман. 30. Шым, Ѣашым я фэ изых бадзэж. 31. Ли дэкыцIа цыхъубэзэ къыздраша унагъуу, лвэпкъ. 32. Пасэрэ адигэхэм Іэцхэм я тхъеу къалытэу Ѣытга. 34. Шым и лъэгум ѢлаукIэ гушишI. 35. Пэрят, адрейхэм я дежкIэ Ѣашхъ. 39. ФашIэхэм, шыркыуцIэхэм къагъэсэбэн Іэмэпсымэ. 40. ЩэнэфIы, зэпIэзэрт. 41. Вакъэ лвашцIэр зэрэхэд фэдэн пысгыуэ ѢыкIу. 43. Ватикан къэрал цыхъир зыхиубыдэ къалэ. 45. Егъэлеяуу еришц. 46. Адыгэ усакIуэ. 47. «Мэл зыхэвэ нэхърэ ... зыхэпкIэ» (псалъэж).

Къехъу: 1. «... иджири мэкI» – Къэрмокъуэ Мухъэмэд и повесть цIэрэйIуэ. 2. Адыгэ тхакIуэ. 3. Күпсэ къыхъ кунэнцIи зиэ удз лвэпкъ, яшх. 4. Къэрэш-Шэрджеэсым, Адыйтэя Ѣытга и Ѣытга. 5. Ихъумэну, хуэсакыну зыгъурым палъэкIэ къыхъагъанэм ѢхъекIи жаIэ. 7. ... Иэстофрилэхъ. 8. Зи клюэнцIи нэшцI, күпсэ зэриймийл. 14. «Тэмэм» псаIъэм и синоним. 19. Ди Ѣынайалъям, псом хуэмыдэу Налшык квалэм и уэрэмхэм ѢыкIи эдэвхэг. 20. УрысыбзэкIэ тхэ адигэ тхакIуэ Мэржэхъуу ... 22. Къуажэм ѢыцIаIхъ. 23. Къуацэ-чишIу. 24. Унагъуэ хъэпшиш. 25. Металл пысныцIе, и теплъекIэ дыхынныи фэу. 29. Кавказын ѢыцIе, къуаш пэлъытэу адигэм и бжIэ лвэпкъ. 33. «Уи Ѣэр ... хъэмэ Маринэ?» – Къардэн Хъэснэрэ Гүбжокъуэ Липуанрэ зэдэхха уэрэд цIэрэйIуэ. 36. Адыгэ тхакIуэ, драматург цIэрэйIуэ. Абы и цIэр зэрхэя Налшык и уэрэмхэм ѢыцIи зым. 37. «... и Иэфыр къуатмэ» – Туенэ

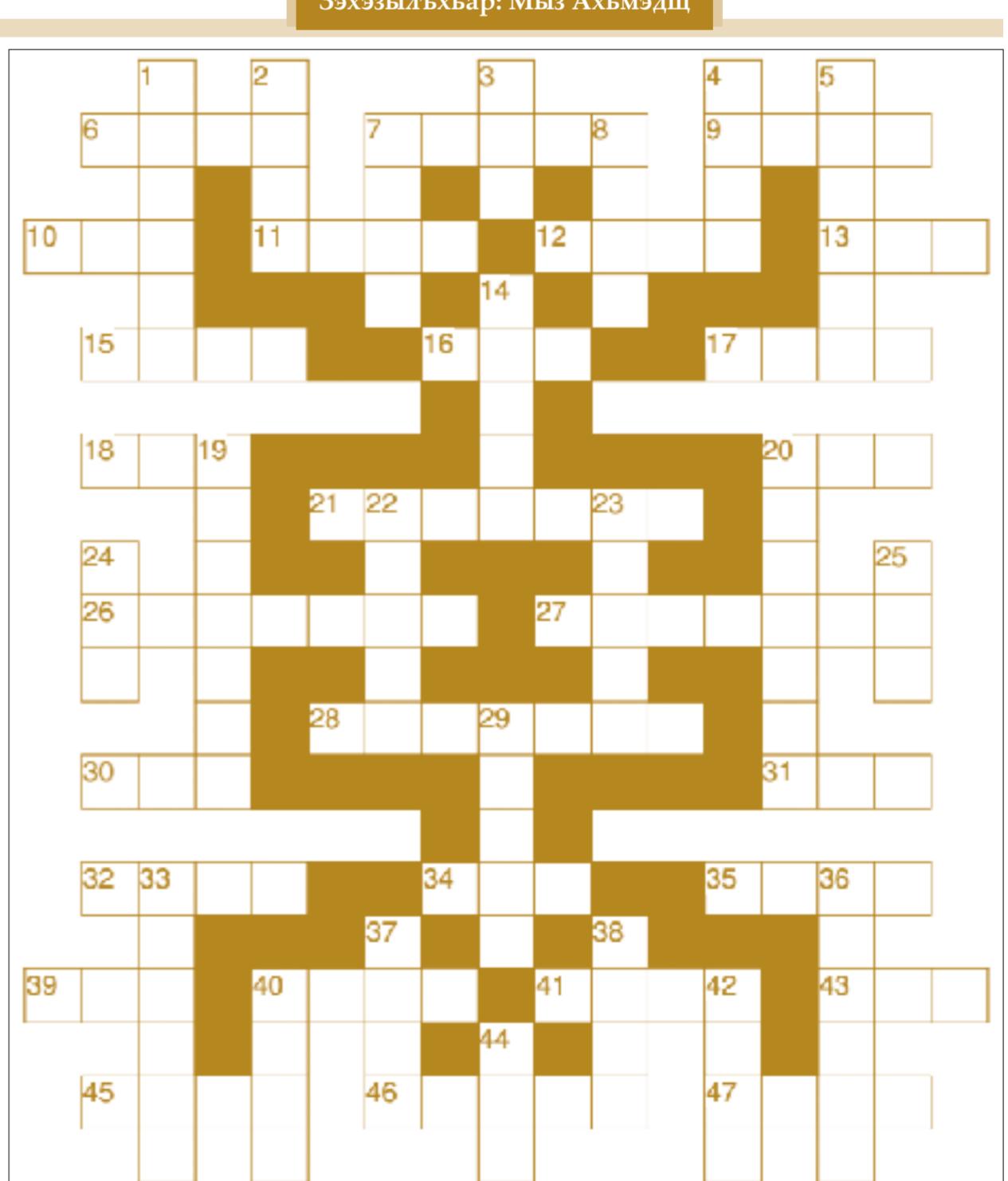
Номэр 8 2021 ШIышилэ мазэм къыдэкIыгъуэм тета псаIъэзблэдзым и жэуапхэр

ЕкIуэкIыу: 2. Шыд. 3. Чэзуш. 5. Афэ. 6. Хуунт. 8. Гуэгуш. 10. Джатэ. 12. Думэн. 14. Хъеууп. 16. Адыгей. 18. «Динамо». 20. Ауз. 22. Алъп. 23. Дау. 24. Ибэ. 28. Яшэмрэ. 29. Пшэрыхъ. 33. КIещт. 34. Хуарэ. 35. Бжэм. 36. Нысэ. 39. Тхэгъэзит. 41. Абэ. 43. Пысгуйенсу. 45. Блэ.

Къехъу: 1. Гыбзэ. 3. Чэф. 4. Щыц. 5. «Адэ». 7. Тут. 9. Гуцэ. 11. Ажэ. 13. Убых. 15. Пшае. 17. Епли. 19. Инал. 21. Унайт. 25. Борэн. 26. Урыху. 27. Пшэм. 29. Ятгэкъуэ. 30. Хъесэн. 31. Къурш. 32. Бжы. 37. Бзу. 38. Къып. 40. Хъэ. 42. Балэ. 44. Сэ.

ПсаIъэзблэдзым хуэгъэза ушишIи эхъацэхъын, Адэхъа Айча Атчи и «Kağıttan Gemiler» ("ТхылынмPэ кхууххэр") зиI фэлцишIа тхылъыр, тхакIуэ и Ѣи Ѣэдэзыхъау, тыгъеу хуедгъэхъинц.

Зэхээзилхъар: Мыз Ахъмэдц

Абаза бызшва гывыра шгланшаз

УахъчIва Россия апны йб-
зазауа абазаква рыбызшвала
йянгIвуа йГадрысабапуа ахIарыфкva
асквш 1930-кva паған
йлырхтI. Ауи агIвыра шгIан-
вагъи хIцири бызшвала хIгIвуа
хIалагуштI. Абар ахIарыфкva.
Араға уъадзагIвну яххъгIвыл-
гата йГасылtx» – ўхIватI.
Йшщауала, асквш 1931 аған

Тобыль Тольыстан абаза хи-
рыфквя ильххата йыман.
Датшаги и ширшаквасы аба-

пI Къарча-Черкес Республика апны скваштарда йIуата щайдза зчпата йбазазауа ауагIахъаква йрыуата абазаква Гъыра зымгIва рцыхъва йшрауыз: агвхъяуакви акъарчакви Гъыра асквш 1924 йраптI, анагIвайкva – асквш 1928 агIан, абазаква асквш 1932-дза ауи гърымамызI Ауаса йшпача?

зті. Ауаса ишпаци? Ауи Глазлыңыз заман ауыра аячІвагІагІвчва абаза бызшва ауысла йрызбжъяз акымшвараква ракІвын. ЩардагІвы ауи бызшва кізыдана йғұрмапхъадзузтI, азджықакI ауи апсуа бызшва йадиалектта рхІвун, азджықакI агвхъауа бызшва йадиалектта йдрыйбагъүн. Ауи бина) дауаб, сквш 89 дыртагылаб. Ауарад згІвыз Тобыль Тольыстан йакІвб, йанигІвы 1929 асквш мартI а 15 апны ақІвб». Ари агІвыра йГанарбитI Тобыль Тольыстан асквш 1929 ағлан йлиххъяз абаза хіярыфквала дшгІвуза.

диалектта идрыоағъун. Ауи ашвхIаусыгIала абаза сабиква апхъартаква рпны агвхъаяуа бышвала йадрыпхъун. Ауаса дара абазаква ауи йгъамрыра-зуастI, рцри бышвала йапхъара, йгIвра ртахъын, ауи ахъазла йырдыруаз ахIарыфкva Газры-сабапуазгы Ганшун.

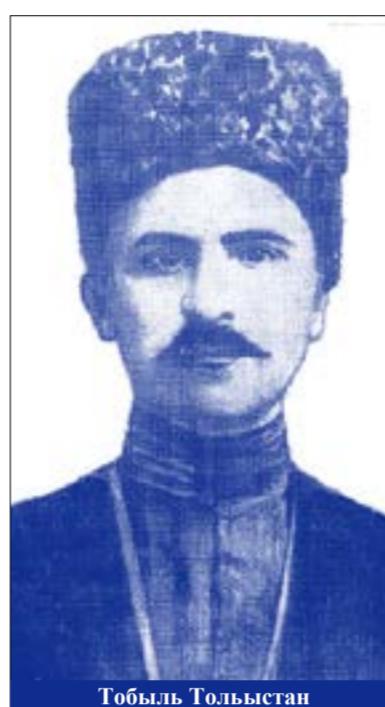
Абаза литература ашакв-

Абаза литература ацкавылгыра къару ду алазылаз, абаза быйшвала йылацыла агазет аредакция апны Абашта айсра ду апхъалагыи йынхаз, айсра амштахъгыи ауи агылацштхра гылацквзыргылхыз, заман ауырагыи йаредакторызы Джыр Хамид «Амары йыланаршынхаз»-хыя зхьицелаз йылагва-

хаз»-хіва зхьицгaz иғтагва-
лашвахраква рпны йығІвзачви
йари йілайта агвхъауа хІа-
рыфкva гІадрысабапуамцара
азаджв азаджв абаза бызшвала
кІара шизыйыгІвуаз гІайхІва-
хитI. Йара ауаға Джыр Xамид
йІайгвалашвахитI асквш 1931
ағІан иқыт Xъывыжвиду йІайыз
Тобыль Тольыстан – ауи апхъ-
ала агвхъауа бызшвала ахІа-
рыфкva лызхыз, рыңға кІа-
сата абаза гІвыра гІанзыршаз
арыпхъагІв, апхъаҳа, ағІвІвы
– дшидырбаз. АчкІвыхың
кІара йІивуата йанидыш Тольы-
стан ауи тетрадкI гІайыйтын
– «Уыжвласыла хІара абазак-

тература бызшва иашатахуш
запшважващу ауысла амакы-
раква.

Асквш 1926 ағІан акъраль
апны ауагІа анахъыргІвыл-
гІуз ишгІарпхъадзазла Черкес-
шти Къарчашти рпны абазата
13615-гІв бзазун, ауат йрыуата
10902-джъ тІапІантала, 2713-
гІв щхъарауала йчважвун.
Пицинла рыңға йщаңдағІвзыз
атІапІантаква (ашвуаква) рчI-
вы хъахъхатI. Ціабыргыта,
асквш 1932 ағІан Согъым
апны ағІаңштра йаздрыхІазы-
руаз, Тобыль Тольыстани Уаз
НыхІви жаларцIаз ахІарыфба-
апсуа хІарыфкva рыщатала

Тобыль Тольыстан

щхъарауа диалектла йгІвын. Ауаса ауи адуней гъамбатI. Йара ауи асквш ноябрь а 25 Баталпашинск (ужвы – Черкесск) апны йакІвшаз абаза арьпхъа-ГІвчя райззара апны Тобыль Тольыстан алатин хIарыфкварыщатала йлихыз абаза алфавити ахIарыфби дрыбагъатI. Асквш 1933 абаза бызшвала апхъагаква ГІацЦIуа йалагатI. Ауат райхIара Тобыль Тольыстан йхъатала йа датшагын зджъакI ГІайцхърагІаумцарападигалтI. Асквш 1933 май а 5 йгІашIарышвта агвхъяуа бызшвала йгІацЦIуаз агазет «Черкес плыжъ» абаза бызшвала агІвыраква ГІаншвалуа йала-гатI.

Ауаса ласыла акъраль апны ауагІахъа бызшваквала агІвыраква урышв хIарыфІвыща-йтадыргылуа йалагатI, абаза бызшвала агІвырагын псахра атахъыта ауыс ГагылтI. Ауи ауыс Ашхъа наука-рхъвыхыр-та институт апны лингвистикала ахъвшара унашва ахъызыцIуз апрофессор Сердюченко Георгий Петр йпа йыхъвда йхъар-цIатI. Ажва аламкIива, зныкIдза ауи бзита дицхърагІун Тобыль Тольыстангьи. Ауаса асквш 1937 сентябрь а 17 атшын Тольыстан совет къральы ГІава йапшIагылаз адкIыларапI дры-лата рхIван лъажъа йымамкIива

Таблица соответствий абазинского алфавита на старой латинизированной и новой русской основе

Алфавит на латин. основе	Алфавит на русской основе	Алфавит на латин. основе	Алфавит на русск. основе	Алфавит на латин. основе	Алфавит на русской основе
Aa	Аа	Oo	Оо	҃҃	Чв чв
Bb	Бб	Pp	Пп	ФФ	Тш тш
Cc	Цц	Рр	Ш шI	ФФ	ШШ шI
Cç	Ш шI	Qq	Къ къ	Ьь	Ыы
Dd	Дд	Qfq	Гъ гъ	Qu qu	Къв къв
Ee	Ее	Rr	Рр	Qu qu	Гъв гъв
Ff	Фф	Ss	Сс	Ku ku	Кв кв
҃҃	Шв шв	Ss	Шш	Ку ku	КІв кІв
Gg Qq	Дж дж	Gf	Щщ	Gu gu	Гв гв
Gg	Гг	Tt	Тт	Xu xu	Хв хв
҃h	ТЬ	Tt	ТИ	Xhu xhu	Хз хв
Hf	ХІ хІ	Uu	Уу	Xu xu	Хъв хъв
Чч	Чч	Vv	Вв	Hu fiu	ХІв хІв
Чч	ЧІ чІ	Xx, Xh xh	Хх	Уи уи	ГІв гІв
	Йй	Xx	Хъ хъ	Ki ki	Къ къ
Иi	Ии	Уу	ГІ гІ	Gi gi	Гъ гъ
Jj	Жв жв	Zz	Зз	Кі ki	КІв кІв
Kk	Кк	Zz	Джв джв	Li li	Лъ лъ
Kk	КІ кІ	Zz	Жж	Qf1 qf1	Гъв гъв
Ll	Лл	Зз	Дз да	Q1 q1	Къв къв
Лl	Тл тл	Tt	Жъ жъ	Xh xh	Хъ хъ
Mm	Мм	Tt	ЧвI чрI	Ff ff	ФІ фІ
Nn	Нн	Tt		Lh lh	ЛІ лІ

Асквш 1938 агын йлырхыз абаза харыфкө

ALFAVIT

Aa	Bb	Cc	Çç	Dd	Ee	Ff
پپ	Gg	ڭڭ	ڭڭ	Hh	Hfi	Կկ
Կկ	Ii	Jj		Kk	Kk	Ll
Լլ	Mm	Nn	Oo	Pp	Pp	Rr
Qq	Qq	Qq	Rr	Ss	Ss	Xx
Վվ	Tt	ՒՒ	Uu	Vv		Xx
Խխ	Xh	xh	Yy	Zz		Zz
Zz	33	Tt	ՂՂ	Jj	ՓՓ	
			ՓՓ	ԵԵ	ԼԼ	

Асквиш 1932 ағын йылдың күнінде

«Адыгэ тхыбзэ» тхылъхэм я зэхэтыкэм щыщ йыхъэ

Нэхъ ипэкІэ щыла тхыль-хэм е зэрырагъаджэу щыта лэжыгъэхэм я гугу щып-щылым деж, ахэр мыхъу-ну щытауэ къащыфІэш щылэш. Ауэ аракъым йуэ-хум и пэжыпІэр. Дэтхэнэ зыри зэрыщыгъуазэши, гъацІэм, цыхум и щылэныгъ-эм, техникэм заужь зэпытиц. Егъэджэныгъэмрэ щылэныгъэмрэabyхэм я пащэу мэбакъуэ. Нэхъапэм щыла псом флагыу хэлъар къыхэтхрэ нобэрэй псэукІэм, егъэджэкІэм, щылэныгъэм туххэгъэзагъэмэ, ипэкІэ дыкІутэнц, зыдужынц. «Удын зэхэдээ нэхърэ акъыл зэхэдээ» щыжалар апху-зар зүнхори.

Гуры^Іуэгъуэш, сый хуэдэ
тхыль гъэш^Іэгъуэн зэхэгъ-

НЭРҮҮЛҮҮГҮ ЯШЫШЫН

нэрыльягыу ящыщын.
Нанухэм я къэуххэр зэрызэхуэмидэм хуэдэү, махуэм зэпкърах дерсри псоми зэшхьу къагурыг-эркъым. Хэт «5» защикийоджэ, хэти абы куэду къыкъироху. Ати апхуэдэхэм

я гугъуагъкІэ зэшхүү лэжыгъэ едгээцІмэ, хэт и фІагь хэлъ? Ар лэжыгъэ тыншу щитмэ, фІыуэ еджэм и къэухым зиужынукъым, апхуэдэ еджакІуэр а дерсым щызэшынущ. Лэжыгъэр гугъу щитмэ, еджакІуэ «къыкІэрыхур» и пІэ имыкІыу, абыи апхуэдэ дерс фІэмыгъэцІэгъуэну къэнэнущ. Мыбдек къезэгь бгъэдыхъэкІэрац – зы дерс къэмьинэу лэжыгъэ тынш, гугъу, еджакІуэхэм зэгъусэу ящІыжынхэр хэтин хуейш.

Къыдэтхъэхыу, дадэджэггуу бзэр зэридахэр, абы лъэпкъ гупсысэр зэрыхэль-ыр ягурыдмыгъяуэмэ, «2»-кІэ, «3»-кІэ дгъэшынэкІэ, бзэр нэхъыфІу ялъегъунукъым. ЕджакІуэ псоми егъэджакІуэ Іещлагъэр ирилэжъену къыхахынукъым икІи псори бзэцІэнтигъэм ирикІуэнукъым, бзэм и хабзэ щыгэхэр зэхуэдэу фІыуэ ямыцІэнри хэлъщ. Бзэм и хабзэ щыгэхэр щыгаягъэншэу имышцІэм, ар егъэджакІуэм фІэгъена-пІэ щицІын щыгэкъым. Абы къикыркым тхэфми, мытхэфми зэхуэдэу угъэдыхъэн хуейуэ. ТхэкІэр псоми яшІэн хуейш, ауэ

Хуейш.
Нанум ди щыпІә
щимылъагъу псэу-
щхъэ, къекІыгъэхэм
цІэ яфІэтшкІэ бзэм
зиужынукъым. Япэ
щІыкІэ хамебзэ кымыгъэ-
сэбэпу адыгэбзэ къабзкІэ
псэлъэным хуэтшэжын ху-
ейш. И бзэр зэпэш хъумэ,
бзэмрэ езымрэ зэгуш зэху-
эхъумэ, хигъехъуэну, къи-
щІэну хуейшамэ, дыдэІэпы-

псоми ящіэн хуейш, аүэ
дэтхэнэ еджакІуэми при-
частие, деепричастие
(participle, adverbial part)
къыхуэмыгъуэтныр хэ-
льш. Псом ищхъэу дызыху-
ейр бзэр хуэгъэшэрыуэфу,
абыкІэ и гупсысэ кыиуэтэ-
фу щІэблэ къэдгъэтэджы-
нырш.

Ирон Адәмны Бәрәгбәтә, Ёртхъирәны Мәй

Аңаты Уфук Гюнес

**Тутыр (Дәргъәвсы
ком) (4-11)**

Мархо дарыны фыц-
цаг бон аәрцәуы Туты-
ры бәрәгбонмә, аҳассы
әнәхъән күүри. Хонынц
ма йаа уалдәжды Тутыр,
Стыр Тутыр. Тутыр фыц-
цаджы-фыццагдәр у бирә-
гыттардауыт. Адәмөн сәфәл-
дистады күндү, афтәмәй
бирагътә канд йәк коммә
наә кастысты, фәләе, дам,
ма йын суанг йәк къәх-
тә дәр сәдердтой. Тутыры
күүри уәлдәй тыңдаер
ком дардтой күүриләр,
фәссихормә-иу хистәрәй,
кәстәрәй, наәттогамгәй,
сылгоймагәй дон, дәр
ничи банизтә. Хистәртә-
иу Ныхасы аәрэмбырд сты
әмә таурагътә кодтой,
ләпшүтә-иу сәм хүүстүр. Уызы
бон ниши күүстә. Тутыры
бәрәгбонты аоәттой
алы күсәнгәртә. Дырд-
той, зәгъя, дам, Гутыры
бәрәгбонцы хъәлдракәнай,
ци дзаума саразай, уый фи-
лардәр, амондджындаер уы-
дзән, җәстдзәйдәй йын тас
на уыдзән. Тутыры бәрәг-
бонты сывалләттү хәдәт-
тый рахизырдыгәй кодтой
сирх аәндахъәй дзуары хүү-
зән синчытә, хүүдтой сәе
Тутыры синчытә, араәттой
Тутыры чингүйтә. Нә фы-
дәлтәм гәсгәе, уыдон са-
биты хъаҳхъәйттой фыд-
былызәй әмә фыдәстәй.
Бәрәгбеттү йәхорәйничи
ләвәрдта, уәд азы дәргүрь
әбәркад уыдзыстәм, зә-
гъя. Бәрәгбоны чырита
кардәй нә лыг кодтой. Ту-

тыры зәрдәе ныл күн фә-
худа, зәгъя-иу сәе күүхәй
аасстой. Тутыры бонтә,
уәлдайдәр фыццаг аәтә
боны, уәлдай каджын уы-
дисты. Ирон адәмны фыдәлт-
ты хүүдымә гәсгәе, уәд
ци загъяис аәмә цы сәфәнд
кодтаис, уый аәнәмәнгәй
сәххәст уыдзән. Уызы бонтә
тудҗджынта сәе тут нә
истой, уызы бонты цыфән-
ды аәнәхатыр знәттә дәр
сабыр уыдисты. Тутыры
бәрәгбеттү цы сывалләт-
тә рабытыра, уыдон нымад
уыдисты стыр амондджы-
ныл. Тутыр аәрмәст бирә-
гыттардауыт нәу, уый у
уәларлон цәрәг, Хүүца-
уәй адәмән хордзинәд-
тә күрәт. Адәмны хъаҳхъә-
нены алы низтәй, фылдәр
сын кәнни сәе фос, аәххүс
сын кәнни зәххы күүстү.
Фәләе кәмә смәсты вәйий,
уымән йәе фос бирәгътү
аметтаг бакәни. Иәхәдәг
бирәгътәм күн смәсты
уа, уәд та сын цуанеттәй
фервәзән наә ис. Тутыры
бәрәгбон баст у азы афо-
нимә, зәххы, фосдарыны,
уалдәжды күүстүтимә.
Бәрәгбон ныр дәр адәмәй
рох наә.

**Стыр Нафы Бон - 7
бон - Хүүцаубоны**

**Гыццыл Нафы Бон - 14
бон - Хүүцаубоны**

ИРЫ НАФ: Нафы дзуары
бәрәгбон вәйий Ног-
боны фәстә. Кәд Ногбон
мәйногмә аәрцәуы, уәд
инна мәйноджы вәйий
Наф, кәд аәмә Ногбон мәй-
зәронды аәрәйиафы, уәд
ма Нафмә вәйий мәй.

Нафән иәхшицән уыд хүүм. Бакуыстыйи аәй Нафы фы-
сымтә. Цы хориу дзы аәр-
зад, уымәйиу Нафы бол ал-
кәмән дәр скоттой фәйнә
дзулы. Нафы фысым уыд
радыгай, дыуу хәдзарәй. Иу - хистәр фысым, инна -
кәстәр. Уыдониу күүвдән
балавдан кодтой күсәрт-
тәгтә. Фыццаг күсәрттаг-
иу артәвстор хүүцауәхсәв,
диккаг - аәртиццәг аәхсә-
вы. Раздәр заманы күүвд
кодтой күүвендони, иуме,
стәй йәе кәнни байды-
той хәдзәрттү. Күүвдән
цидисты аәрмәстәр дәр ләг-
тә, хәдзәрттәмиу хәйттә
арвистой. Нафы күүвдән
бәгәнни кодтой күүсбәрәй.
Күүсбәрәйттой, хәдзә-
ры цал ләдҗы уыд, уымә
гәсгәе. Фысымтәниу хүүамә
скоттайккәй гүүдүн. Гүү-
динәй хүүамә хай аәрх-
удтаид алы хәдзармә дәр.
Күүвд цыд цыппар болы

дәрттү. Хистәриу скүүвтә
«Нафы дзуар, стыр аәрфә
ракән наә уарzon адәмән,
чи наә уарзы, уыдонән.
Нафы дзуар, бирәх хор ратт,
бәркад алы аз дәр күнд
уә..» Нафы күүвд цалдәр
боны кәй цыд аәмә тынг
бәркаджын кәй уыд, уый
ныр дәр адәмәй рох наә.
Арәх фехүсән и: «Раст
Нафы фынг уыд», «Кәд
Нафы фынгыл наә бадыс»
аәмә афтә дардәр. Нафы
бәрәгбон баст у Найфат-
тимә. Найфат у мыггаджы
кувән бинат. Бәрәгбон йәе
рәстәдҗы тынг каджын
уыди. Ныр дәр ма арәх
фехүсән и: «Иры Наф».
Ома, Иры бәркад.

**Тхосты Аларды - 23
Майрәмәхсәв
Комахсән**
(Галәргәвәдән
Хүүцаубон) - 28 бон -
Хүүцаубоны

Унеско 17 Рухән 1999 азы кәй равдиста 21 Ёртхъирән дуне мадәлон аевзаджы болы тыххәй байуыстәм.

Турчы хъәздыгзинад мадәлон аевзакты бирәдзи-
наден хицуа леууын, наә ивдзиниеттимә иумас сабы-
рәй цәрүнин бар у. Аевзакты раз фәндаг байтомкәнин,
парахаткәнин демократон хүүдүү у. Аци хүүдәдегти
тыххәй бацархайын паддзахад аәмә аеппәт адәмән
хәс.

Чи сәфынмә хъавы ахәм аевзакты баҳъахъәненин
архайдыгытән хицуа леууын аәмә аәмбарын хъәуу.

Аевзакты хәиттәм кәсәг аәмә архайег къабәстү номы
наә уынаффау.

1) Мадәлон аевзакты ахуырад аци хүүдәдектү алы
рандәр дзурнын хәдбәрдзинады законтә саразын хъ-
әс.

2) Сәфыны тас кәмән ис ахәм аевзакты баҳъахъәнен
нәмә хъахъәнджыты фарсмә леууын хъәуу.

3) Паддзахаты мидәр цәрән аевзакты ахуырад уни-
верситети сәвәрүнин фадат саразын хъәуу.

4) Дунеон паддзахатты көрдү 2 Рухән 1990 азы
әвәрдәмә 2 кәфти 1995 азы Турчы күүхәвәрд сывал-
ләттү хайады уынаффауын ие'ртә зын күүлүмпүтәе
сисин хъәуу.

Аевзакты хайад, аеппәт адәмөн хайады аңгәс у!
Аеппәт дунеий аевзакты хорзәхәй хайджын ут!
<https://www.youtube.com/watch?v=vQhHfYFoljg>

Мадәлон Аевзаг Баҳъахъәнин, -Уй У Алы Адәмән Дәр Сәхицәй Аразгә

Адәмән сәе сомбон -се 'вазг. Аевзаг күн
уа, күн рәзә, уәд уыдзәнис адәмыхатт.
Иүтәр аевзаг фесәфти, уәд наә ис адәмых-
хатт дәр. Уыдон рәсүттүд ныхәстә не сты,
ногәй дәр ницы загъя, аевзаджы фарст
чи аевзара, уый, аәнәмән, аци хүүдүүдәй
райдайдзәнис йәе ныхас. Советон царды-
уг фехәлдис. Зәгъынц, уызы рәстәдҗы
домәнтә ног цардимә аәмдү наә кенүнц.
Фәстаг рәстәт арәхдәр дзурм ахуырады
системәйли. Ай-гый! Раджы заман дәр,
ныры дужы дәр цардән йәе сәрәвәрән
у ахуыр! Амбәрәм, Ахуырадон програм-
мә дәр хүүамә дзупп дәттә нырыккон
домәнтән. О, фәләе наәм уәдә цәмән
афтә кәсәй, аәмә ног ахуырадон системә
мәтүүрау у дуварн аәмә патриотон фә-
зиләнтәй. Цымә адәймаджы, фәндү
-ирон, фәндү уырыссаг уа, фәндү хъа-
захъхат, цәцәйнаг, -патриот схонән ис,
мадәлон аевзаг, йәе адәмы күлтүрә, йәе
адәмә традицитә уәдә күн наә уарзы, йәе
дадзинты күн наә уой, уәд? Уарзәнис ие
Стыр Фыдыбәстә? Баҳъаджы заман аей,
куйд Фыдыбәстәй. Стыр хәстү рәстәт,
баҳъахъәнджәнис знагәй? Кәд, мыйнаг,
урзондзинад Стыр Фыдыбәстәмәй рәй-
дайы мадәлон аевзагай, фыды къасәй!
Газет «Рәстәзинад»-ы редакция фәдиси
дзәнгәрдҗытә цәуы Алагиры, Аҟыданы
аәмә Кировы районты хъәутаң скъолаты
ирон аевзаг ахуыр кәнүнү фарсты тыххәй
йәе мадәлон аевзагы, йәе рагфыдәлтүл мад-
диз иузәрәнин чи у, уыдонаә.

Аци бирә фәститә газет «Рәстәзинад»,
куйд ирон аевзаг, күлтүрә аәмә традиции
ты артձәст дәттә филологон науқаты
доктор, ЦИППИ-ыы полиулингвалон аәмә
полилингвалон ахуырадон аәмә
кафедралы сәргълауу, РЦИ-Аланийи
Сәргълаууаджы нацин-культурун фәр-
ститы фәдил уынаффаенәт Хъамболжы
Тамерланы.

-Рәстәзинад -Дызәрдигаг нәу, уы-
рыссаг аевзаг нын ахсажиат кәй у. Або-
ны царды, аәнә уырыссаг аевзаг зонгәй,
ницы гәнгән ис. Уымән ис не скъолаты
рагәй-әрәгмә дәр уырыссаг аевзаг
мә стыр аәргом зәхәт. Уымән аәмә
уырыссаг аевзагы дзурәм наә уарзон
Стыр Фыдыбәстәй, уымән аәмә уы-

дзуринц абор, сәе национ литератүрәт
әдзәлләттән цәй тыххәй фесты, ЮНЕ-
СКО-ыы уынаффае гәсгә цәмән хаст
әрцидысты, мәләттү къашыл чи лаууы,
уызы аевзакты рәнхүмә. Бәргәе сәвәрд-
тон аци фәрститә, фәләе сүн дзуелиптә
на райстон. Иу хүүдәдат ма хъәууы ба-
фифпайын. Амбыйды мә фарс ниши рахә-
цид иинеа республикаты минавәрттәй,
аци фарстате кәд уыдомнаә дәр хүүнц,
уәддәр. Амбыйды күн фәсис, уәд мәм
әрбацидысты, аәмә мын арфате кәнин
райдыйтой. Ницы син загътон, фәләе мә
уавәр стыр сагъасы бафтыда.

-Ирон аевзакты ахуыры тыххәй күн
дзурәм, уәд ЦИППИ-ыы полиулингвалон ахуырады
ЮНЕСКО-ыы кафедрә цы ахуыргәнән
чингуытә саразта, уыдона кой аәнә
сқәнгә нәй. Уымән аәмә ныр а фәстаг
цалдәр азы сәе алыварс цәүүы быцәү
ныхас. Амбәртгонд у, зәрәнд ахуыр-
гәнән чингүйтә ног иумәйаг ахуырады
программәйни дзуринад дзуапп
кәй нә дәттүнц. Чингүйтәм ис бирә
фиппинәгтә ныййардактә аәмә,
әвзагмә бар чи дары, уыдонаәй. Зәгъя,
зәрәнд, зын дзурән дзырдате райдайын
къласты цәмән хъәуүнц. Ахәм аемба-
рынадтә аәмә стыр тексттә сәм фәнд-
зәм къласай фәстә мә күн хәссиккәй,
цәмәй уал сываллон бамбара мадәлон
аевзакты ад. Чингүйтә сәнәрастдзинад-
тә күнд иуваргонд цәүүнц, фиппа-
инәгтә гәсгә сәм цавәр ивдзинадтә
хаст цәуы, стәй аәмткәй цавәр уыдзә-
нис ахуыргәнән чингүйтә дарддәрү
хысысмат?

-Программә аәмә ахуыргәнән чин-
гуытә уавәр афтә раудадис, аәмә фыццаг
цәттәгандә аәрцидысты күүри 4-5 сахаты
пайда кәнүнмә. Уый фәстә федералон
стандарт аивта, аәмә дзы мадәлон аевзаген
базад аәрмәст аәртә сахаты. Афтәмәй та
чингуытә мыхуыры раңыздысты аәмә скъ-
олатәм аәрвист аәрцидысты. Ныртәккә
автортә бакуыстор программә аәмә чин-
гуытә, фәхүүмәтәгдәр сәкодтой, стәй
сәрмәджытә фәкъаддәр кодтой, цәмәй
сүн аәртә сахаты мидәр сахуыр кәнүннән
фадат уа. Ныр та сәе ратдзистәм скъолаты

ахуыргәнджытәм, цәмәй сәм уыдона дәр
сәхи цәстәнгасәй аәркәсой. Уый фәстә
сәхи цәстәнгасәй аәркәсой.

-Ды дә РЦИ-Аланийи Сәргъ-
лаууаджы раз ирон аевзаг хъаҳхъә-
нини аәмә йәе райрәзин кәнүнин къа-
мисын ие'ртә стыр, ирон аевзагмә чидәриддәр
бар дары, уыдона. Уәе бол цавәр фар-
стата у лыг кәнүнин! Цавәр мадзәлттәй
у уәе аевзакты ахуырыл.

-Къамисы сәйрагдәр күист уыдзән,
Республикон программә «Ирон адәмөн
национал-культурун райрә

“Мотт бу – къам ду, мотт бац – къам дац!”

“Таханлерачу дийнахь вай массарна а цхъяна болх бан бэза нохчийн меттан ме-халла лакхаакхархъама – мотт бу – къам ду, мотт бац – къам дац! Маттаца дөйнэдээ ду Гиллакх, оъздангалла хилар, йадаташ лардар! Мульхха а мотт, и буйыншүү ца хилча, бов, цундела мотт хаар дазда деза. Вай нохчий ду, вайна оьшу ненан мотт, и хаар – дозалла ду!”

А. Кадир Полат

- Беран дахарехь хун мавына ду ненан меттан?

Ненан мотт – нохчийн мотт, нохчаша шайн мотт – ненан мотт лору, хунда альча дүнен тэл ма делли-некх, беран дахарехь цунна юххехь дайма а наана юлуу дела. Дүххъара дешнанш цунна ненера хеза, цо уыш кхиадо, цундела хъалах бе-рана шен ненан мотт йамо беза.

Нохчийн мотта а ЮНЕСКО организацино лар-беш бу, и дәдевла герга долчу меттанашна юкъа-хъа болу дела. Царна хетарехь гергарчу бле шаранчохь нохчийн мотт дүненчурда дәбэр бу. Оцу кхерамна дүххъал латталур дуй? На-гахь санна делахь, муҳа?

2015 шараахь ЮНЕСКО Нохчийн махкахъ таллам биначул тъльхъа сацам бира: нохчийн мотт бэн герга бу, альла. И ца байтархама, Нохчийн хочь күйгалишха а, Илманишха а, хъехархъа а болх бо: массо а гим-назешкхъа а, ишколашкхъа а нохчийн мотт йаморна тэл боккху тидам тъебохуйтш бу. Берарх дүйнина нохчийн мотт йамо беза, бийца беза дозалехь а, арахь шайна юкъа-хъа а. Мотт шарбаллий-тархама, дәдигжале бере нохчийн маттахь киншкян тэра цхъа ағло ешийтича дика хир ду. Цул сов, нохчийн мотт шена чохь дукхха а кицанаш а, хъетал-металаш а, хъехамаш а болуш бу, царех а пайдаэца беза, уыш а йамо деза.

Кху къамелан кийчым беш накъостал дина Шахин Сайылганан тъвакх Тайлан Хланан аса дуккха а баркал до.

Филологически Илманий доктор, профессор
Хамирова Зулай Хамидовна

Бачин Хъумидан йоI Зулай - Хамирова Зулай Хамидовна! Щера Йокхачу Атаглара пхъамто йу. Нохч-Галгайн пачхъалкхан хъехархойн институт чекхъякхинчул тъльхъа, хъехархойн института ректоран болх бина. Москвакх Илманин Академин языкоznанин институтехь филологически Илманин кандидат хиларан диплом схъайцира, таikkha цу институтехь филологически Илманин докторан диплом схъайцира! 1984 шараахь дүйнина Илманин сийлахь Гуллахко йу! Пачхъалкхан кхерамзалин а, дүххъалояран а, бакъонийн низам а лардаран Академин профессор а, академик а йу. Илманихъ а, дешарехь а, оъздангалхехь а, исбыхвалхехь а йолчу Михаил Ломоносовин премиин лауреат йу. Россин яздархойн союзан Московски организацин деквашо йу. Москвакх тачу 20 шараахь нохчийн мотт йаморна лерина 20 киншка арахеца. Кегийчарна а, баккхийчарна а нохчийн мотт йаморан центр дэйлилниа Москвакх Зулайс!

кхетча вуно дика хир дара.

Тъльхъарчу шина тэмо халлакъдина чкъор ду хъалакхиъна. Церан ненан маттахь кхеттар, ешар-яздар дукха лахарчу тэг-Пана тэхь ду. Мульхха билглаккха мегар ду иза, стен гойту иза?

Ши төм хиллачул тъльхъа, дукха дозалашкхъ тэхь да-нана, я божарехь баккхийнш буцуш кхинина бе-раш ду. Йамо стаг ца хилча, кегийчарна шайна ца хайна хундан деза, цундела тэг-Пана уыш йамо беза. Чо-гыа дика хир дара нохчийн мотт йамошли болу хъехархой алсам хилча, киранаха цхъа дешархон хийтш-хийоран урок хилча.

Дела реза хуьлийла тхан газетана тидам барна, тхуна хан яйъярна а.

Дела реза хуьлийла шуна, дог а лозуш, аша нохчийн мотт ларбарна! Дала автто бойла шун массо а дикаку Гуллакхаш тэхь!

Массо а ишколашкхъа,

гимназешкхъа, колледжашкхъа ненан меттан де даздар - иза нохчийн мотт ларар а, цуннан сий айар а хир дара. Вай давржина ду хлокху дерриге а дүненахь, вай го дича дика хир дара кхечу махкахъ йашу нохчаша нохчийн мотт ца бишбалийта, и йаморехь. Ненан меттан де даздеш жигара дакъя лаьца дика хир дара кегироша, яздархоща, Илманишха, хъехархоща а – иза нохчийн мотт, шен къам ларар гайтар ду! Москвакх тъка шарахь аса тъка (20) киншка арахеца нохчийн мотт йаморехь го хилитархъама.

Дела реза хуьлийла тхан газетана тидам барна, тхуна хан яйъярна а.

Дела реза хуьлийла шуна,

дог а лозуш, аша нохчийн мотт ларбарна! Дала автто бойла шун массо а дикаку Гуллакхаш тэхь!

Гуллакхаш тэхь!

марвешин къант, дүнне гездеш вайла леда кхин цхъа марваша Абубешар а. Иакхха пал тесна, жинашна шун хлотто деза альла, нах 1еххина, шена я сискал-юхх ца яккхича ѹйлий иза? Цу хенахъ ѹртахъ бехачу нохчийн зударшка кхочуши хиллачу доярка балха яха жима яц. Бабацца яхье ѹйли-луп буракаш лело дог до-муш яц. Маттана шера, забарна тэра ю, маре новкъа дац, шай-кай ѹйлий тарабига яха муухале метар ду, убар санна чуэрзадаатта.

Иштаг чолхе амал мел къегина гайтина васт ду иза. Дог-1аържа яц Майма, шен ца нисделлачу дахарна тий-жаш яц, олучу дашна кисана кхийдеш яц. Цундела еза иза хъовсархонша дукха, цуннан дукхахойн репликаш халкъан кицанаш хилла длах1иттина. Нохчийн сийлахьчу актрисин

комарьша корматалла бахъа-некх ду альла хета иза, дукхахъодахь. Ловзийна дера Исаева Асета-м кхечу къам-нийн драматургаша язийнчану пьесашкара ролаш а. Островский, Чехов, Шиллер, Лорка, Мольер, Шекспир... Ушь берригэ а Исаева Асетана дук-хебезаш авторш бара, церан пьесашкхъ цо кхимамца ролаш ловзийна. Делаахь а, Исаева Асет шен сица, цийла, ле-ларца, духарца, хотгодаа нохчийн актриса, нохчийн зуда яра. Мед квегина гуш дара иза Чахкиев Сайында, Русаков Геннадий дакв-алошуц язийнчану «Юентий халлакхуялчучу хенахъ» цие ѹйлий пьеси тэхь хильтийнчану спектаклехь. Не-нан роль яра Исаева Асета иза спектаклехь ловзийна. Неман къизачу царо багш бу Даймокх. Хала ду иза муълхха-чуюхъ ѹйлий зудчуннан. Кхин а хала ду ша бина къентий цу тэламе длахъв-со. Ламаш, дек-харш галмор-зах дүйнил и чолхе сурт говза хлоттада Исаева Асета, турпал-чу ненан турпала къентий хила безий хуутиш. Ишпа ненан васт кхуллаш яра Исаева Асета «Лийбронцурш» цие ѹйлий спектаклехь ловзийна Бикатун роль а. Тэл тэл ваханчу Нурадилов Хампашина

UNESCO 1999 шераахь лаъхан бет 17 дийнахь кхайкхам бина чиллан бетан 21 де дүнен нена мотт лоруш де. Цун хокъехъ нена мотт лоруш из дагбоити 2021 шараахь а кхайкхам беш вовшекхетта юкъаралла длахъхуурш.

Туркйн межкан а бахам болу массеран а нена мотт хъора адамо а ша мотт ларбар, цун гон дар а кепа кепар адамийн барт болуш цхъан дахаран а тешалло йу.

Нена мотт дувхъал йеш йолу дувхъаллонаш дайа-хар демократийн бакъонашын йу. Кхун хокъехъ йедалан а, халкъан а, хъора адаман а төбүжуш бокхху болх бу.

Ненамотт дәбалаар кхерам болуш метнини, Турк-йн махкахъ кепа кепар болу моттанаш дахийтаран тэх болхбеш болу нахан а юкъаралла длахъхуурашан а гон деза айла теша тхо.

Моттийн Бакъонаш Хъовсар Документ а Рапорт уьра (DHIBRA) уъраннаш болу тхан кхайкхам бу:

1. Ненамотт йамабар, нахан юкъа-хъа ненамотт бийца бакъонаш хилита кхин а, ненамотт бийца а йамо а дувхъаллонаш а цайар.

2. Дәбалаар кхерам болу ненамоттанаш ларбар, цу хокъехъ болх беш болу юкъаралланаш мелла а сих гон дар.

3. Паччалкхехь буйын кепа кепар моттийн университехь а институтехь а ненамотт йамабар дас даржийта тауна тэх болхбеш бузар.

4. Вовшекхетта паччалкхийн цхъанкхетачу дийнахь 1990 гэгэмшан бетт 2 дийнахь юкъедаа долу, Турк-йн паччалкхно 1995 гэдүжүү бетт 2 дийнахь тэлэцца Ке-гий Беран Бакъонаш Туркйн чоно хъалхар кхоа Гул-кхан хоттийна юхузамаш длахадар.

Моттана бакъонаш, адамийн бакъонах дайокххур юцу айло йу!

Дүнен мотта денца декъял до моссу а ненамотт: <https://www.youtube.com/watch?v=UEklgeORFp0>

Умар Хайям

Валийтар, вахийтар хъан Гуллакх ду,
Ер дүнний хъайн ма-товорва хъобланарг хъо ву.
Со вую велаахь, бехк согхахь ма бац,
Со иштта вую хъобланарг везан Дела хъо ву...

Гоч. Р. Оздемир

Исаева Асет нохчийн театрн сирла седа

Де дийнэ мел дели, бялстенан заза санна къе-гина пох-1ма серладуйлуш схъайо Ичуч Исаева Асетан корматаллина тэйбэйгина пъесаш язъян буй-лабелири Нохчийчурда драматургаш: Мусаев Мөхмад - «Цхъана ѿртахъ», Мусаев Нури - «Үг-таре а хөмнини», Хамидов 1абдулла - «Мохсолтин дохна дэ», иштта дуккха а кхиберш а. Уыш ерригэ а Нохчийн театро х1иттияна спектаклээ ю. Исаева Асета царна массарна юкъе-хъа бок-кхачу кхиамца дакъ-алыца. Делаахь а, цхъа роль оцу башхачу актрисин репертуарехь шех къастьтина дийца дезаш ю. Изя вайна массарна дукхахааш ю. Нохчийн театрн роль ю «Бож-1ела» спектакль ѿкквера. Изза ц1е ѹйлий хамидов 1абдуллин пъеси тэхь режиссера Харлип Петрас х1оттияра дубхъара спектакль. Нохчийн театр кхоллаелчахъана «Майра Кикила» ц1е ѹйлий хамидов 1абдуллин пъеси тэхь режиссера Харлип Петрас х1оттияра дубхъара спектакль яра иштта дуккха-чу кхиамца вайнхан сцени тэхь гайтина. Амма «Бож-1ела» спектакль, вайна массарна хууш ма-хиллара, цул тэх елира шен кхиамца. Лакхарчу тэг-Ганехъ актерски говзалаши ѹйлий яра цу спектаклехь. Давлетмиризаев 1абдул-Мут1елип, Дениев 1альви, Зубайраев Яраги, царна массарна тэл билгилг дубхъуш - Исаева Асет. Луу-чунна карор-м дера ду цу пъеси тэхь алсам кхамчамбацарш. Масала, марвешин къант, дүнне гездеш вайла леда кхин цхъа марваша Абубешар а. Иакхха пал тесна, жинашна шун хлотто деза альла, нах 1еххина, шена я сискал-юхх ца яккхича ѹйлий иза? Цу хенахъ ѹртахъ бехачу нохчийн зударшка кхочуши хиллачу доярка балха яха жима яц. Бабацца яхье ѹйли-луп буракаш лело дог до-муш яц. Маттана шера, забарна тэра ю, маре новкъа дац, шай-кай ѹйлий тарабига яха муухале метар ду, убар санна чуэрзадаатта.

Иштаг чолхе амал мел къегина гайтина васт ду иза. Дог-1аържа яц Майма, шен ца нисделлачу дахарна тий-жаш яц, олучу дашна кисана кхийдеш яц. Цундела еза иза хъовсархонша дукха, цуннан дукхахойн репликаш халкъан кицанаш хилла длах1иттина. Нохчийн сийлахьчу актрисин

Газиева Аза

шаш хиллачу Каметин нана ю иза кхузахъ. Юха а трагеди-га хъалаг-Гертра лакхара драма. Неман хъайттана дукха генахъ ѹйли нохчийн ѹртакх герз түхий халлакий жималла, хъошуши заза санна а хильдээлээ. Делаахь а, яла къена яцара Исаева Асет. Къи-зачу лазаро лоцуш дубзина 55 шо бен да-цаца цүнан. Кхол-ларалхэй глеметах1утту хан, керлачу анийистошца дегай-овхонца б1аврг тухуш. Амма Исаева Асет нохчийн зуда яра, шен къомо хи ма х1утту лай-на хало-наш цхъабосса екна, алсам къаъхъа къурдаш дина, цара ях ѹйли хильдээлээ.

1971 -чу шеран 5-чу мартахъ дегтэлчучура сецира Исаева Асетан дог. Нохчийн театр-ни искусство байлахъ ѹйли. Вайн дегнашкахъ-м дайма а самукъане, сирла дусур ду Асетан оъзда амат, заманан ѹйли-дадлаа дидцаа ѹйли ѹйли.

Иза ѹйззина нохчийн зуда яра, таъхъарчукхъ т1аъхъенапна шех масал эца хъакт долуш, дойнналхе ца юхуш, дүненан балаа лакхара ма хадош, «Заслуженная артистка Российской Федерации» айла, сийлахь ц1е тиллира, шовзтъка шарахь герга Нохчийн театр сцени тэхь цо бина болх билгал

"Avrupa Birliği tarafından finanse edilmiştir"

"Bu yayın bir kısmı Avrupa Birliği'nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerikler tamamıyla Jineps Gazetesi sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir"

Мэкэней

Лыгъур Джэвдэт Иугъуртэпэ

Мэкэнейр 1864 гъэхэм Къэбэрдей хъээркү Тыркум къэлгэхьузы Хъэтхъуышыкуюй къуажэш.

Мэкэней къуажэм къетысеклаш дыгъэмыхъумкіэ Лыгъурхъэблэ, дыгъэкъуэйкыи піэмкіэ Шеңхъэблэ, дыгъапіэмкіэ Ельхъуей, Шешэн Жамботей, дыгъэкъуэхъемкіэ Локуажэ.

Къуажээр зуухуар Мэкэнэ, Эххъуэхъу, Шыбзыхъу (Азавур) лъэпкъхэрш. Мэкэнейр Кайсери Малатя гъуэтугъхъум тетщ, Кайсери къалэм километр 105-кіэ, Пынарабашы (Азей) районным километр 20-кіэ пэжжыжэш. Къуажэм и щыбыр дыгъэмыхъумкіэ егъещауэ, дыгъапіэмкіэ зритауэ зы къуажэ дахэ цы-күш.

Мэкэнэхэ, Шыбзыхъуэхъ (Азавур), Зыхъуэхъу, Аскерх, Тхъекъуахъуэхъ немышыл, лъэпкъу щыпсизн ихъыбар хъэсц. Тхъээпъльхэрэ Къалымыкъхэрэ Шеңхъбей къикыжаш, Жылэттэжхэхъ хъуэжэуэ Мударей къакылар къыдэтийсъаш, Хъэлбэдхэ Ельхъуей къикыжаш, Курт унагъуэціе зиїхэр курд лъэпкъти, къуажэм къакылар къыдэнэжаш, адигэ дэххъуахъац. Коджабашхэрэ адигэ хъуэхъыдэнэжаш ящици. Хъурган Хъесан Мэртэзей къикыри ефэндиуэ къуажэм щыпсизац, къыдэнэжу Мэкэней хъуахъам ящици. Гъубжокъуэ, Бешкүр унагъу-

эхэри хъэсц.

Къуажээр дахэш, и цы-хъхэри фыщ, мэкүмэшым йолэж, йашын пышахэц. Илэрэй зэмнамын къуажэшхуэу щытами, бынрын ирагъэджэнир я щхъэусыгъуэу күэдир Кайсери, Анкара, Истамбыл къалехэм Іэпхъуэжа. Гъеммахуэм унагъуэ 40 къекүләйжүрэ щопсэу, щымахуэм дэсир унагъуэ 15-ш. Псы яхуш ёмгыгъэлъадэми, щышихуэ ялэц, былым я күэдц. Лыцэрыуэу нэхэ пасам къуажэм дэсахэш Жылэттэж Надир, Тхъекъуахъуэ Суатре Фуадре, Аскер Иедэм, Зэхъуэхъу Бэлау сымэ. Иужыкъэ Жылэттэж Мухъсин, Аскер Медин, Шыгъэлъыгъуэ Мэмэтэрэ Абдинрэ, Пытъыкъуэ Амир, Жыгуэхъ Зехъни, Крами, Пициненкъуэ Газий, Бэрэзг Наурыз сымэ дэсаш Фїэлъыкъя Илья. Къалымыкъ Лыгъур хъуэхъуэнкэ Іззэт. Хуабжуу шэмэджауэ цэрыгъуэт Курт Хъусен, Зэхъуэхъу Бэлау, Ихсан сымэ.

Къуажэм ильяс күэд щыа-уэ сымаджэщи, еджапи щыэжкъым, зэхуацъыжаш, ауэ идкыпсту зыкъомыр къуажэмкіэ ебэжаш, унэнцэ ирагъэшъыжаш, гъемахуэхэр ширх.

Къуэжэм дэсхэм я унагъуэціхэр

Кирил	Латин	Тыркубэ унагъуэці
Аскер	Asker	Güser
Бек	Bek	Özbek
Бешкүр	Beşkur	Beşgül
Бэрэзг	Berezg	Yıldız, Kazanç
Гошоукъуэ	Goşokuua	Küçük
Гүбжокъуэ	Gubjokua	Tekin
Жыгуэ	Jigua	Cengiz
Жылэттэж	Jiletij	Önalan
Зэхъуэхъу	Zihuah	Aksoy
Кіегуэш	Kaguş	Köşeli
Кіэрэф	Keref	Gergin
Къалымыкъ	Kalmuk	Kalmuk
Мэкэнэ	Mekane	Mekan
Мышынэ	Mişine	
Пытъыкъуэ	Pitikua	
Тхъэзэпъль	Thazepl	Taze
Тхъекъуахъуэ	Thakuhua	Güzel, Kaya, Kızılkaya
Хъурган	Huran	Eviren
Хъалбэд	Halbed	Beştepe
Шыгъэлъыгъуэ	Şıgalığua	Kati
Щоджэн	Şogen	Aslandok
Шомахуэ	Şomahua	Karabulut

Цыху быжыгъэр ильясхэм елъытауэ

Гъэхэр	Къуэжэцэр	Й Нахиер	Цыхуху	Цыхубз	Псори	Литературэхэр
1935	Мэкэнэй (Ашагыкызил-чөвлөл)	Къалэку (Центр) (Merkez)	-	-	247	Genel Nüfus Sayımı 1935 S.29
1940			170	138	308	Genel Nüfus Sayımı 1940 S.383
1965			182	188	370	Genel Nüfus Sayımı 1965
1970			155	167	322	Genel Nüfus Sayımı 1970
1975			170	181	351	Genel Nüfus Sayımı 1975
1980			192	187	379	Genel Nüfus Sayımı 1980
1985			143	167	310	Genel Nüfus Sayımı 1985
1990			85	107	192	Genel Nüfus Sayımı 1990
2000			40	43	83	Genel Nüfus Sayımı 2000
2007			-	-	61	
2012			-	-	55	
2013			-	-	56	
2014			-	-	53	
2015			-	-	60	
2016			-	-	50	
2017			-	-	49	
2018			-	-	149	
2019			41	33	74	

<https://www.nufusune.com/181135-kayseri-pinarbasi-asagikizilcevlik-mahallesi-nufusu>

